

TÜRKİYE'DE BANKA GRUPLARININ BİLANÇO DIŞI İŞLEMLERİ VE BU İŞLEMLERİN BANKALARIN KARLILIK, SERMAYE YETERLİLİĞİ, AKTİF KALİTESİ VE LİKİDİTESİ ÜZERİNDE YARATTIĞI ETKİ

Mikail ALTAN*

Özet

Türk banka sisteminde yer alan bütün bankaların bilanço dışı işlemlerinin hacmi çok hızlı artmıştır. Bu artışa neden olan temel faktör döviz ve faiz işlemlerinin toplam içerisindeki payının hızla yükselmesidir. Bu yükselişin nedeni ise bankaların faiz ve kur riskinden korunmak istemeleridir.

Çalışmada banka türleri itibari ile bankaların bilanço dışı işlemlerinin hacmi ile bankaların karlılık, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi ve likiditesi arasında ilişki olup olmadığı araştırılmış ve aralarında çoğunlukla anlamlı bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bilanço dışı işlem, karlılık, aktif kalitesi, sermaye yeterliliği, likidite

Abstract

The volume of off-balance sheet activities of all banks that takes place in Turkish banking system have been increased very speedly. The main factor that cause to increase them is Fx and interest rate transactions. Because the banks want to protect themself from rate of interest and rate of exchange risks.

In this study I try to determine either there is a relationship between the profitability, capital ratio, assets quality and liquidity of banks and off-balance sheet activities volume. So, a significance relationship is determined between them usually.

Key words : Off- balance sheet activities, profitability, capital ratio, assets quality, liquidity

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1. GİRİŞ

Finansal piyasalarda kurum sayısındaki artış, finansal ürün ve hizmetlerde çeşitlenme, finansal işlem ve faaliyetlere ilişkin getirilen yeni yasal düzenlemeler bankacılık sektöründe rekabetçi bir ortamın doğmasına yol açmıştır(Uludağ,Ekren,1993:8). Rekabetin ve değişimin yoğun olduğu piyasalarda bankaların bilanço yapıları da değişmiştir.Özellikle 1960'lara kadar Avrupa ve ABD'de bankalar topladıkları mevduatın büyük bir kısmını devlete borç vererek, bir nevi mudilerini garantiye almak gayreti içinde olurken bu tarihten sonra toptancı piyasaların gelişmesiyle, banka bilançolarında bu piyasada işlem gören diğer menkul kıymetlerin de yer aldığı görülmüştür(Babuşçu 1992: 4-22).

Banka bilançolarında yer almayan ancak, taahhütler, garanti ve kefaletler, yabancı para ve faize ilişkin işlemler(Türev finansal araçlar) olmak üzere üç başlık altında toplanan bilanço dışı işlemler, bankaların performansını etkileyen önemli kalemler olmuşlardır. Taahhütler, içerisinde repo-ters repo işlemlerinin, garanti ve kefaletler içerisinde teminat mektuplarının, banka kabullerinin ve akreditiflerin, türev finansal araçlar içerisinde ise vadeli döviz alım satım işlemleri ile para ve faiz swap işlemlerinin önemli yer tuttuğu görülmektedir. Garanti ve kefaletlerin toplam bilanço dışı işlemler içerisindeki payı düşerken türev finansal araçlar arasında yer alan vadeli döviz alım satım işlemleri ile para ve faiz swapı işlemlerinin payı artmıştır. Taahhütlerin payı ise kamu ve özel sermayeli bankalarda artarken, yabancı sermayeli bankalarda ve kalkınma ve yatırım bankalarında düşmüştür. Bunun nedeni mali piyasalardaki faiz ve kur riskinden bankaların korunmak istemeleridir. Bankalar türev finansal araçları önceleri risk yönetim aracı olarak kullanmıştır.Ancak krizd önemlerinde bu işlemlerdeki aşırı yükselme uluslar arası düzenlemecilerin dikkatini çekmiştir. Yapılan yeni düzenlemeler ile bilanço dışı olan bu işlemler için de denetim mekanizması getirilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucu olarak Finans kuruluşları artık bu işlemleri yeni bir Pazar olarak görmektedirler(Aydın,2000:65-77).

Bankalar hiçbir getirisi olmayan mevduat munzam karşılıklarından kaçınarak daha ucuz finansman sağlamak için bilanço dışı işlemlere yönelmişlerdir. Ayrıca bankalar bilanço dışı işlemlere vergilerden

kaçınmak için de yönelmektedirler(Pavel,1987:3-14) Diğer taraftan Siems ve Clark'ın Amerika'da yaptığı bir çalışmaya göre bankaların geleneksel işlemlerinden uzaklaşarak aracılık ve komisyona dayalı işlemlere yönelmesini ekonomik şartlar, yeni finansl ürünler ve yasal kısıtlamalar körüklemiştir(Clark,Siems,1997). Otoriteler tarafından yapılan sermaye yeterliliği düzenlemeleri bankaları yeni bilanço dışı araçlar bulmaya teşvik etmiştir(Jagitiani,Saunders,Udell, 1995:647-658). Angbazo tarafından yapılan bir çalışmada faiz ve likidite riskleri ile bilanço dışı işlemler arasında önemli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir(Angbazo,1997:55-87). Edwards ve Mishkin'e göre bilanço dışı işlemlerden elde edilen gelirlerin payı hızla artmaktadır. Bunun nedeni rekabetin artması ve bankaların artan bu rekabete geleneksel hizmetlerini değiştirerek yeni teknolojilere ve yeni faaliyetlere yönelmeleridir(Edwards,Mishkin, 1995).

Türk banka sisteminde bankalar çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir.Çalışmada bankalar mevduat kabul eden kamu sermayeli ticari bankalar , özel sermayeli ticari bankalar, yabancı bankalar ve mevduat kabul etmeyen kalkınma ve yatırım bankaları olarak sınıflandırılmıştır. Türkiye'de 2002 yıl sonu itibariyle sektörde yer alan toplam 54 bankadan 3 tanesi kamu sermayeli ticari banka, 20 tanesi özel sermayeli ticari banka, 15 tanesi yabancı sermayeli banka ve 14 tanesi ise mevduat kabul etmeyen yatırım ve kalkınma bankasıdır.Kalan 2 banka ise TMSF devredilmiştir. Banka gruplarının sektör payları ise şöyle oluşmuştur.

Tablo 1. Banka Gruplarının Sektör payları (%)

Banka Grubu	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Çalışan Sayısı	Toplam Aktif	Toplam Mevduat	Toplam Kredi
K S B	3	33	34	32	34	17
Ö S B	20	59,9	54	56	58	65
Y S B	15	3,3	4,4	4	3	4
K Y B	14	0,3	4	4	-	11
FB	2	3,5	3,6	4	5	3
Toplam	54•	6.106•	123.271•	123.944♦	142.388♦	52.631♦

Kaynak: Bankalarımız 2002, s.35,272 • Adet ♦ Trilyon TL.

KSB:Kamu Sermayeli Banka ÖSB: Özel Sermayeli Banka YSB:Yabancı Sermayeli Banka
FB:Fondaki Bankalar KYB: Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Tablo 1’de görüldüğü gibi kamu sermayeli banklar sayı itibari ile az olmasına rağmen toplam 6.087 ticari banka şubesinin %33’ü, toplam 118.329 çalışanın %34’ü, toplam 123.944 trilyon TL.aktifin %33’ü, toplam 142.388 trilyon TL. mevduatın %34’ü ve toplam 52.631 trilyon TL. kredinin %17’si bu bankalara aittir(Bankalarımız,2002:35). Bu oranlar sırası ile özel sermayeli ticari bankalarda %59,9, %54, %56, %58, %65, yabancı sermayeli bankalarda %3,3, %4,4, %3, %2, %4, mevduat kabul etmeyen kalkınma ve yatırım bankalarında ise %0,3, %4, %4, %0 ve %11 dir(Bankalarımız,2002:35).

Çalışmanın amacı banka türleri itibari ile bankaların bilanço dışı işlemlerinin hacmi ile bankaların karlılık, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi ve likiditesi arasında ilişki olup olmadığını belirlemektir.

Bu amaçla Türk bankacılık sektörü içerisinde yer alan banka gruplarının 1991-2000 dönemine ilişkin bilanço dışı işlemlerinin toplam hacmi ile her bir banka grubunun karlılığı, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, likidite gücü ve gelir gider yapısı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Banka gruplarının 1991-2000 dönemine ilişkin oranları ile bilanço dışı işlemlerin hacmi arasındaki ilişki SPSS paket programında korelasyon analizi yapılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

2. BANKA TÜRLERİ İTİBARI İLE BİLANÇO DIŞI İŞLEMLERİN HACMİ- KARLILIK İLİŞKİSİ

Kamu sermayeli ticari bankalarda bilanço dışı işlemlerin hacmi 1991’de 31,7 trilyon TL.iken çok hızlı bir artışla 2000 yılında 12.050,3 trilyon TL’ye yükselmiştir. Artış 1993 yılından sonra çok daha hızlı olmuştur. Toplam bilanço dışı işlemler içerisinde garanti ve kefaletlerin payı 1991’de %74,4 iken 2000 yılında %30’a gerilemiş, taahhütlerin payı %19,6’dan %57,7’ye, faiz ve döviz işlemlerinin payı ise %6’dan %12,3’e yükselmiştir. Bu dönem içerisinde karlılık oranlarında ise istikrar olmamış, özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı 1994 ve 2000 yıllarında negatif olmuştur(Tablo 2).

Tablo 2. Kamu Sermayeli Ticari Banaklarda Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Karlılık Oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Net Kâr / Toplam Aktif %	Net Kâr / Toplam Öz kaynak %	Net Kâr / Toplam Ödenmiş Sermaye %	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	31,7	0,7	11,9	17,8	74,4	6	19,6
1992	48,6	2,1	49,8	56,1	80,2	4,3	15,5
1993	94,7	3,1	57,9	90,1	68,3	4,3	27,4
1994	237,4	-0,1	-1,2	-2,5	64,6	1,2	34,2
1995	546,3	0,2	4	8,3	52,9	15,7	31,4
1996	1076,8	0,9	22,1	52,9	54,6	3,8	41,6
1997	2468	0,8	17,9	32,6	48,9	6,1	45
1998	4355,6	1,1	26,8	48,2	42,2	7,7	50,1
1999	10.266,60	1,2	38,1	68,9	33,7	10,6	55,7
2000	12.050,30	-0,5	-18,6	-29,2	30	12,3	57,7

•Trilyon TL.

Bilanço dışı işlemlerin hacmi ile karlılık oranları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir deyişle bilanço dışı işlemlerin hacmi artarken kamu sermayeli bankaların karlılık oranları düşmüştür (Tablo 6).

Tablo 3. Özel Sermayeli Ticari Banaklarda Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Karlılık Oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Net Kâr / Toplam Aktif %	Net Kâr / Toplam Öz kaynak %	Net Kâr / Toplam Ödenmiş Sermaye %	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	66	3,9	47,3	85	83,6	4,7	11,7
1992	141	3,1	40,6	72,3	75,8	9,1	15,1
1993	347,7	3,9	56,5	98,9	64,6	13,3	22,1
1994	600,5	3,8	53,7	94,5	71,6	11,5	16,9
1995	2024,3	5,7	77,3	142,1	45,3	38,4	16,3
1996	5093,6	5,8	80	147,3	37,9	34,3	27,8
1997	12281,3	4,8	69,6	100	36,4	36,7	26,9
1998	24051,3	3,2	47,3	58,4	32,9	49,7	17,4
1999	55418	4,4	52	87,3	27,1	57,8	15,1
2000	70.344,60	1,1	11,5	19,4	23,6	67	9,4

•Trilyon TL.

Özel sermayeli ticari bankalarda bilanço dışı işlemlerin hacmi 1991'de 66 trilyon TL iken, 2000 yılında 24.051,3 trilyon TL'ye yükselmiştir. Toplam bilanço dışı işlemler içerisindeki garanti ve kefaletlerin payı 1991'de %83,6 iken 2000 yılında %32,9'a gerilemiş, taahhütlerin payı %11,7'den %17,4'e, faiz ve döviz işlemlerinin payı ise %4,7'den %49,7'ye yükselmiştir. Bu dönem içerisinde karlılık oranları dalgalanma gösterirken kamu sermayeli bankaların aksine ekonomik kriz dönemlerinde karlılık oranları diğer yıllara göre daha yüksek olmuştur(Tablo 3). Özel sermayeli ticari bankaların bilanço dışı işlemlerin hacmi ile karlılıkları arasındaki korelasyon katsayıları da kamu sermayeli bankalarda olduğu gibi negatif yönlüdür. Bu ilişki kamu sermayeli bankalara göre daha kuvvetlidir. Diğer bir deyişle özel sermayeli ticari bankaların karlılık oranları kamu sermayeli ticari bankalarınkine göre daha fazla azalmaktadır. Örneğin ödenmiş sermaye karlılığı ile bilanço dışı işlemler arasındaki korelasyon katsayısı kamu sermayeli bankalar için -0,242 iken özel sermayeli ticari bankalarda -0,634'tür(Tablo 6).

Tablo 4. Yabancı Sermayeli Ticari Bankalarda Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Karlılık Oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Net Kâr / Toplam Aktif %	Net Kâr / Toplam Öz kaynak %	Net Kâr / Toplam Ödenmiş Sermaye %	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	7,1	7,1	83,1	104,6	73,2	8	18,8
1992	15,6	8	101,8	131,1	56,5	23,9	19,6
1993	35,4	5,2	73,9	95,4	47	37,9	15,1
1994	67,1	12,1	171,1	228,7	57,6	25,7	16,7
1995	240,8	7,5	93	149,3	20,1	72,8	7,1
1996	524,3	6,9	78,8	109,6	20,9	61,5	17,1
1997	2556,7	6,8	98,5	123	13	77,4	9,6
1998	3670,6	7,1	106,7	139	17,1	69,5	13,4
1999	11.899,30	6,8	101,3	131,5	12,3	71,2	16,5
2000	12.403,20	0,7	10,1	12	16,1	70,9	13

•Trilyon TL.

Yabancı sermayeli ticari bankalarda bilanço dışı işlemlerin hacmi 1991'de 7,1 trilyon TL iken 2000 yılında 12.403,2 trilyon TL'ye yükselmiştir. Toplam bilanço dışı işlemler içerisinde garanti ve

kefaletlerin payı 1991’de %73,2’den %16,1’e , taahhütlerin payı %18,8’den %13’e gerilerken, faiz ve döviz işlemlerin payı %8’den %79,9’a yükselmiştir. Bu yükseliş otoritelerin faiz ve kur ayarlamalarında dikkate alınmalıdır.

Bu dönem içerisinde yabancı bankaların karlılık oranlarında da gerileme olmuştur. Ancak bu bankaların karlılık oranları kamu ve özel sermayeli bankalarından daha yüksektir. Örneğin kamu sermayeli bankaların aktif karlılığı en düşük -%5 en yüksek %9, özel sermayeli bankalarındaki en düşük %3,1 en yüksek %5,8, yabancı bankalarındaki ise en düşük %0,7 en yüksek %12,1 dir.

Yabancı sermayeli ticari bankaların bilanço dışı işlemlerinin hacmi ile karlılık oranları arasında da negatif yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişki kamu sermayeli bankalara göre daha kuvvetli iken özel sermayeli bankalara göre daha zayıftır(Tablo6).

Tablo 5. Kalkınma ve Yatırım Bankalarında Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Karlılık Oranları

Yıl	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Net Kâr / Toplam Aktif %	Net Kâr / Toplam Öz kaynak %	Net Kâr / Toplam Ödenmiş Sermaye %	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	7,8	1,7	16	19,4	61,7	5,2	33,1
1992	23,9	1,7	16,7	20,8	43,1	28,7	28,2
1993	43,1	2,3	25,9	33,5	49	30,4	20,6
1994	94,9	-1,7	-34,5	-34,5	44,6	44,1	11,3
1995	120,2	2,6	58,1	58	31,8	48,3	19,9
1996	202,3	4,8	70,7	82,9	19,5	68,8	11,7
1997	501,7	3,8	36,7	45,9	18	61,6	20,4
1998	686,5	6,9	56,6	69,7	33,2	49,3	17,5
1999	1.824,50	6	46,8	59,4	24,1	48	27,9
2000	2.452,00	4,8	29	36,9	30,3	61,3	8,4

•Trilyon TL.

Kalkınma ve yatırım bankalarında bilanço dışı işlemlerin hacmi 1991’de 7,8 trilyon TL iken 2000 yılında 2.452 trilyon TL’ye ulaşmıştır. Artış diğer bankalara göre daha azdır. Toplam bilanço dışı işlemler içerisinde garanti ve kefaletlerin payı 1991’de %61,7 ,iken 2000 yılında %30,3’e , taahhütlerin payı %33,1’den %8,4’e gerilerken faiz ve döviz

işlemlerinin payı %5,2'den %61,3'e çıkmıştır(Tablo5). Kalkınma ve yatırım bankalarının karlılık oranları ile bilanço dışı işlemlerin hacmi arasındaki ilişki pozitif yönlüdür(Tablo 6). Türev finansal araçlar faiz ve kur riskinden korunmak amacı ile kullanılmaktadır. Bu durumda kalkınma ve yatırım bankaları bu araçları diğer bankalara göre daha etkin kullanmışlardır.

Tablo 6. Bilanço Dışı İşlemlerin Hacmi İle Karlılık İlişkisi

Banka Türü	Aktif Karlılık		Öz kaynak Karlılığı		Ödenmiş Sermaye Karlılığı	
	Kor. Kats.	Güven Aral.	Kor. Kats.	Güven Aral.	Kor. Kats.	Güven Aral.
KSTB	-0,358	-	-0,306	-	-0,242	-
ÖSTB	-0,553	-	-0,618	-	-0,634	0,05
YSTB	-0,606	-	-0,477	-	-0,504	-
KYB	0,572	-	0,181	-	0,231	-

3. BANKA TÜRLERİ İTİBARI İLE BİLANÇO DIŞI İŞLEMLERİN HACMİ- SERMAYE YETERLİLİĞİ İLİŞKİSİ

1991-2000 dönemi incelendiğinde Türk banka sistemi içerisinde yer alan kamu sermayeli ve yabancı sermayeli bankaların sermaye yeterlilik oranlarının gerilediği görülmektedir. Örneğin kamu sermayeli bankaların Öz kaynak/Toplam aktif oranı 1991'de %7,1 iken 2000 yılında %3,1'e gerilemiştir. Yabancı sermayeli bankalarda ise bu oran %14,6'dan %9,6'ya düşmüştür(Tablo 7, 9).

Diğer taraftan aynı dönem içerisinde özel sermayeli ticari bankalar ile kalkınma ve yatırım bankalarının sermaye yeterlilik oranları yükselmiştir. Örneğin özel sermayeli bankaların Öz kaynak/ Toplam aktif oranı %11,2'den %14'e, kalkınma ve yatırım bankalarınınki ise %11,8'den %24,4'e çıkmıştır(Tablo 8, 10).

Tablo 7. Kamu Sermayeli Ticari Bankalarda Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Sermaye Yeterlilik Oranları

Yıl	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Öz kaynaklar / Toplam Aktif %	Öz kaynaklar / Mev. + Mevd Dışı Kaynaklar %	Öz kaynaklar / Toplam Aktif + Gayri Nakdi Kred. %	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	31,7	7,1	9,3	5,6	74,4	6	19,6
1992	48,6	6,3	7,9	5,2	80,2	4,3	15,5
1993	94,7	8,8	11	7	68,3	4,3	27,4
1994	237,4	5,9	7	4,5	64,6	1,2	34,2
1995	546,3	5,1	6	3,8	52,9	15,7	31,4
1996	1076,8	4,7	5,4	3,6	54,6	3,8	41,6
1997	2468	6	7,2	4,4	48,9	6,1	45
1998	4355,6	4,6	5,4	3,4	42,2	7,7	50,1
1999	10.266,60	4,1	4,8	3,1	33,7	10,6	55,7
2000	12.050,30	3,1	3,5	2,3	30	12,3	57,7

*Trilyon TL

Tablo 8. Özel Sermayeli Ticari Bankalarda Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Sermaye Yeterlilik Oranları

Yıl	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Öz kaynaklar / Toplam Aktif	Öz kaynaklar / Mev. + Mevd Dışı Kaynaklar	Özkaynaklar + Kâr / Toplam Aktif + Gayri Nakdi Kred.	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	66	11,2	14,6	7,5	83,6	4,7	11,7
1992	141	10	12,9	6,4	75,8	9,1	15,1
1993	347,7	9,5	12	5,8	64,6	13,3	22,1
1994	600,5	10,4	13,1	6,5	71,6	11,5	16,9
1995	2024,3	11,7	15,2	6	45,3	38,4	16,3
1996	5093,6	11,3	13,9	5,5	37,9	34,3	27,8
1997	12281,3	10,9	13,3	5,1	36,4	36,7	26,9
1998	24051,3	10,85	13,4	5	32,9	49,7	17,4
1999	55418	12,9	16,2	5,8	27,1	57,8	15,1
2000	70.344,60	14	17,5	5,8	23,6	67	9,4

*Trilyon TL

Tablo 9. Yabancı Sermayeli Ticari Bankalarda Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Sermaye Yeterlilik Oranları

Yıl	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Öz kaynaklar / Toplam Aktif	Öz kaynaklar / Mevd Dışı Kaynaklar	Özkaynaklar + Kâr / Toplam Aktif + Gayri Nakdi Kred.	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	7,1	14,6	25,7	8,2	73,2	8	18,8
1992	15,6	13,3	25	7,5	56,5	23,9	19,6
1993	35,4	11,2	18,1	5,9	47	37,9	15,1
1994	67,1	18,6	29,7	8,8	57,6	25,7	16,7
1995	240,8	14,5	20,7	4,8	20,1	72,8	7,1
1996	524,3	14,2	19,8	4,8	20,9	61,5	17,1
1997	2556,7	10,8	13,9	2,8	13	77,4	9,6
1998	3670,6	12,9	17,6	3,9	17,1	69,5	13,4
1999	11.899,30	12,6	16,2	3,6	12,3	71,2	16,5
2000	12.403,20	9,6	12	3	16,1	70,9	13

*Trilyon TL

Tablo 10. Kalkınma ve Yatırım Banaklarında Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Sermaye Yeterlilik Oranları

Yıl	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Öz kaynaklar / Toplam Aktif	Öz kaynaklar / Mevd Dışı Kaynaklar	Özkaynaklar + Kâr / Toplam Aktif + Gayri Nakdi Kred.	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	7,8	11,8	18,3	9	61,7	5,2	33,1
1992	23,9	11	18,2	6,9	43,1	28,7	28,2
1993	43,1	9,9	15,2	6,3	49	30,4	20,6
1994	94,9	4,8	6,3	3,1	44,6	44,1	11,3
1995	120,2	7,1	10,4	5,1	31,8	48,3	19,9
1996	202,3	12	17	8,7	19,5	68,8	11,7
1997	501,7	15,1	23,1	10,2	18	61,6	20,4
1998	686,5	18,1	28,6	12,9	33,2	49,3	17,5
1999	1.824,50	18,9	30,4	13,3	24,1	48	27,9
2000	2.452,00	24,4	42,5	16	30,3	61,3	8,4

*Trilyon TL

Tablo 11. Bilanço Dışı İşlemlerin Hacmi İle Sermaye Yeterliliği İlişkisi

Banka Türü	Öz Kaynak/T.Aktif		Öz K./Mvd+Mvd.Dış.kyn.		Öz K./T.Aktif+Gyn.Krd	
	Kor. Kats.	Güven Aral.	Kor. Kats.	Güven Aral.	Kor. Kats.	Güven Aral.
KSTB	-0,745	0,05	-0,727	0,05	-0,734	0,05
ÖSTB	0,864	0,01	0,803	0,01	-0311	-
YSTB	-0,529	-	-0,669	0,05	-0,636	0,05
KYB	0,872	0,01	0,889	0,01	0,844	0,01

Banka türleri itibari ile bilanço dışı işlemlerin hacmi ile sermaye yeterliliği arasındaki ilişki tablo 11’de görülmektedir. Buna göre kamu ve yabancı sermayeli ticari bankaların bilanço dışı işlemelerinin hacmi ile sermaye yeterlilik oranları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu, özel sermayeli ticari bankalar ile kalkınma ve yatırım bankalarında ise bu ilişkinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir.

4. BANKA TÜRLERİ İTİBARİ İLE BİLANÇO DIŞI İŞLEMLERİN HACMİ- AKTİF KALİTESİ İLİŞKİSİ

Tablo 12, 13, 14 ve 15’te görüldüğü gibi Türk banka sistemi içerisinde yer alan kalkınma ve yatırım bankaları hariç diğer bütün bankaların aktif kalitesi zayıflamıştır.Örneğin kamu sermayeli bankalar 1991 yılında Toplam kredi /Toplam aktif oranı %44,8 iken 2000 yılında %25,8’e gerilemiştir.Bu oran sırası ile özel sermayeli bankalarda %39,8’den %37,7’ye , yabancı sermayeli bankalarda %44’ten %17,1’e düşerken kalkınma ve yatırım bankalarında %61’den %68’e çıkmıştır.

Ayrıca toplam krediler içerisindeki takipteki kredilerin payı kalkınma ve yatırım bankaları hariç diğer bütün bankalarda yükselmiştir.Örneğin bu oran kamu sermayeli ticari bankalarda %7,2’den %12,5’e, özel sermayeli ticari bankalarda %2,7’den %6,1’e ,yabancı sermayeli bankalarda %2,4’ten %2,9’a çıkarken kalkınma ve yatırım bankalarında %4,9’dan %1,6’ya gerilemiştir.Diğer bir deyişle kalkınma ve yatırım bankaları hariç diğer bütün bankalar kredi tahsilatında zorlanmaktadırlar.

Tablo 12. Kamu Sermayeli Ticari Bankalarda Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Aktif Kalitesi Oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Toplam Kredi / Toplam Aktif	Takipteki Kredi / Toplam Kredi	Donuk Aktif/ Toplam Aktifler	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	31,7	44,8	7,2	10,1	74,4	6	19,6
1992	48,6	41,1	4,1	8,8	80,2	4,3	15,5
1993	94,7	39,9	4,5	9,8	68,3	4,3	27,4
1994	237,4	37,6	4	10,1	64,6	1,2	34,2
1995	546,3	44,2	3	10,2	52,9	15,7	31,4
1996	1076,8	39,5	2,8	8,8	54,6	3,8	41,6
1997	2468	45,6	2,8	7,7	48,9	6,1	45
1998	4355,6	31,3	5,5	5,9	42,2	7,7	50,1
1999	10.266,60	24,3	10	6,3	33,7	10,6	55,7
2000	12.050,30	25,8	12,5	9,1	30	12,3	57,7

*Trilyon TL

Tablo 13. Özel Sermayeli Ticari Bankalarda Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Aktif Kalitesi Oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Toplam Kredi / Toplam Aktif	Takipteki Kredi / Toplam Kredi	Donuk Aktif/ Toplam Aktifler	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	66	39,8	2,7	8,1	83,6	4,7	11,7
1992	141	39,8	2,3	7,6	75,8	9,1	15,1
1993	347,7	40,5	1,8	5,9	64,6	13,3	22,1
1994	600,5	38	2,6	6,6	71,6	11,5	16,9
1995	2024,3	39,1	1,8	6,1	45,3	38,4	16,3
1996	5093,6	43,6	1,6	6,7	37,9	34,3	27,8
1997	12281,3	44,7	2,1	6,4	36,4	36,7	26,9
1998	24051,3	40,6	9	9,1	32,9	49,7	17,4
1999	55418	33,5	3,6	11,2	27,1	57,8	15,1
2000	70.344,60	37,7	6,1	18,9	23,6	67	9,4

*Trilyon TL

Tablo 14. Yabancı Sermayeli Ticari Bankalarda Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Aktif Kalitesi Oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Toplam Kredi / Toplam Aktif	Takipteki Kredi / Toplam Kredi	Donuk Aktif/ Toplam Aktifler	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	7,1	44	2,4	2,5	73,2	8	18,8
1992	15,6	34,5	2,9	4,3	56,5	23,9	19,6
1993	35,4	30,9	2,9	3,3	47	37,9	15,1
1994	67,1	23,8	11,1	5,2	57,6	25,7	16,7
1995	240,8	27,9	3,1	4,9	20,1	72,8	7,1
1996	524,3	25,3	2,5	4,7	20,9	61,5	17,1
1997	2556,7	26,3	1,3	3,3	13	77,4	9,6
1998	3670,6	25,6	1,3	3,9	17,1	69,5	13,4
1999	11.899,30	16,5	2,7	4,1	12,3	71,2	16,5
2000	12.403,20	17,1	2,9	12,6	16,1	70,9	13

*Trilyon TL

Tablo 15. Kalkınma ve Yatırım Banaklarında Bilanço Dışı İşlemlerin Dağılımı ve Aktif Kalitesi Oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Toplam Kredi / Toplam Aktif	Takipteki Kredi / Toplam Kredi	Donuk Aktif/ Toplam Aktifler	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	7,8	61,1	4,9	4,8	61,7	5,2	33,1
1992	23,9	62,4	5,1	5,4	43,1	28,7	28,2
1993	43,1	61,1	4,4	4,5	49	30,4	20,6
1994	94,9	58,8	8,9	6,5	44,6	44,1	11,3
1995	120,2	63,4	6,2	5,2	31,8	48,3	19,9
1996	202,3	70,6	3,6	5,4	19,5	68,8	11,7
1997	501,7	69,3	2,9	5,8	18	61,6	20,4
1998	686,5	70,8	2,2	4,7	33,2	49,3	17,5
1999	1.824,50	65,6	2	10,1	24,1	48	27,9
2000	2.452,00	68,1	1,6	9,5	30,3	61,3	8,4

*Trilyon TL

Tablo 16. Bilanço Dışı İşlemlerin Hacmi İle Aktif Kalitesi İlişkisi

Banka Türü	Topl.Krd/Topl.Aktif		Takipteki Krd/T.Kredi		Donuk Aktif/Topl. Aktif		YP Aktif/YP Pasif	
	Kor. Kats.	Güven Aral.	Kor. Kats.	Güven Aral.	Kor. Kats.	Güven Aral.	Kor. Kats.	Güven Aral.
KSTB	-0,883	0,01	0,864	0,01	-0,514	-	0,176	-
ÖSTB	-0,542	-	0,571	-	0,910	0,01	-0,771	0,01
YSTB	-0,733	0,05	-0,200	-	0,628	-	0,084	-
KYB	0,423	-	-0,679	0,05	0,892	0,01	0,780	0,01

Banka türleri itibari ile bilanço dışı işlemlerin hacmi ile aktif kalitesi arasındaki ilişki tablo 16'da görülmektedir. Buna göre Toplam kredi/Toplam aktif oranı ile bilanço dışı işlemler arasındaki ilişki kalkınma ve yatırım bankaları hariç diğer bütün bankalarda negatif yönlüdür. Diğer bir deyişle kalkınma ve yatırım bankaları bilanço dışı işlemlerini artırırken kullandığı kredileri de artırmış diğer bankalar ise bunun tam tersi bir tutum sergilemişlerdir. Takipteki krediler/ Toplam krediler oranı ile bilanço dışı işlemlerin hacmi arasındaki ilişki kamu ve özel sermayeli ticari bankalarda pozitif yönlü iken, yabancı sermayeli bankalar ile kalkınma ve yatırım bankalarında negatif yönlüdür. Yani Kamu ve özel sermayeli ticari bankaların bilanço dışı işlemleri artarken takipteki kredileri de artmış, yabancı sermayeli ticari bankalar ile yatırım ve kalkınma bankalarında ise tam tersi olmuştur.

5. BANKA TÜRLERİ İTİBARI İLE BİLANÇO DIŞI İŞLEMLERİN HACMİ- LİKİDİTE İLİŞKİSİ

Tablo 17, 18, 19 ve 20'de görüldüğü gibi kamu ve özel sermayeli ticari bankaların likidite oranları düşmüştür. Örneğin likit aktifin toplam içerisindeki payı 1991'de kamu sermayeli ticari bankalarda %30,4 iken 2000 yılında %13,8'e özel sermayeli ticari bankalarda ise %43'ten %36,5'e gerilemiştir. Ayrıca likit aktiflerin mevduat ve mevduat dışı kaynakları karşılama oranı kamu sermayeli ticari bankalarda %40,1'den %20,5'e , özel sermayeli ticari bankalarda ise %56,2'den %45,8'e inmiştir. Likit aktiflerin likit pasifleri karşılama oranı da benzer şekilde gerilemiş, kamu sermayeli ticari bankalarda %51,8 olan bu oran %49,9'a, özel sermayeli bankalarda ise %47,5'ten %37,7'ye düşmüştür.

Diğer taraftan yabancı sermayeli ticari bankalar ile kalkınma ve yatırım bankalarının likidite oranları yüklemiştir. Örneğin özel sermayeli

ticari bankalar toplam aktif içerisindeki likit aktiflerin payını %47,4'ten %63,7'ye, likit aktiflerin likit pasifleri karşılama oranı ise %49'dan %50,5'e çıkmıştır.

Tablo 17. Kamu sermayeli ticari bankaların yıllar itibari ile bilanço dışı işlemlerinin dağılımı ve likidite oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Likit Aktif / Toplam Aktif	Likit Aktif / Mev. + Mev Dışı Kaynaklar	Toplam Likit Aktif / Toplam Likit Pasif	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	31,7	30,4	40,1	51,8	74,4	6	19,6
1992	48,6	34,5	43,2	66,2	80,2	4,3	15,5
1993	94,7	37,6	47	66,7	68,3	4,3	27,4
1994	237,4	36,9	44	71,3	64,6	1,2	34,2
1995	546,3	32,5	38,2	61,5	52,9	15,7	31,4
1996	1076,8	35,2	40,4	67,6	54,6	3,8	41,6
1997	2468	28,1	33,8	57,5	48,9	6,1	45
1998	4355,6	24,3	28,5	53,5	42,2	7,7	50,1
1999	10.266,60	23,2	27,1	50,4	33,7	10,6	55,7
2000	12.050,30	18,3	20,5	49,9	30	12,3	57,7

*Trilyon TL

Tablo 18. Özel sermayeli ticari bankaların yıllar itibari ile bilanço dışı işlemlerinin dağılımı ve likidite oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Likit Aktif / Toplam Aktif%	Likit Aktif / Mev. + Mev Dışı Kaynaklar%	Toplam Likit Aktif / Toplam Likit Pasif %	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	66	43	56,2	47,5	83,6	4,7	11,7
1992	141	44	56,9	47,2	75,8	9,1	15,1
1993	347,7	46	57,7	50,1	64,6	13,3	22,1
1994	600,5	42,7	54	48,2	71,6	11,5	16,9
1995	2024,3	41,7	54,3	43	45,3	38,4	16,3
1996	5093,6	38,4	47	40,5	37,9	34,3	27,8
1997	12281,3	36,4	44,3	38,9	36,4	36,7	26,9
1998	24051,3	36,8	45,6	37,6	32,9	49,7	17,4
1999	55418	43,5	54,6	42,6	27,1	57,8	15,1
2000	70.344,60	36,5	45,8	37,7	23,6	67	9,4

*Trilyon TL

Tablo 19. Yabancı sermayeli ticari bankaların yıllar itibari ile bilanço dışı işlemlerinin dağılımı ve likidite oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Likit Aktif/ Toplam Aktif	Likit Aktif/ Mev. + Mev Dışı Kaynaklar	Toplam Likit Aktif/ Toplam Likit Pasif	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	7,1	47,4	83,5	49	73,2	8	18,8
1992	15,6	56,2	105,8	60	56,5	23,9	19,6
1993	35,4	60,3	97,5	63,4	47	37,9	15,1
1994	67,1	63,4	101,4	67,5	57,6	25,7	16,7
1995	240,8	56,7	80,6	48,6	20,1	72,8	7,1
1996	524,3	61	84,9	48,9	20,9	61,5	17,1
1997	2556,7	58,3	75,3	41,5	13	77,4	9,6
1998	3670,6	59,5	81,1	51,1	17,1	69,5	13,4
1999	11.899,30	67	86,4	57,2	12,3	71,2	16,5
2000	12.403,20	63,7	79,3	50,5	16,1	70,9	13

*Trilyon TL

Tablo 20. Kalkınma ve Yatırım Banaklarında yıllar itibari ile bilanço dışı işlemlerinin dağılımı ve likidite oranları

	Bilanço Dışı İşlemlerin Toplam Hacmi*	Likit Aktif/ Toplam Aktif	Likit Aktif/ Mev. + Mev Dışı Kaynaklar	Toplam Likit Aktif/ Toplam Likit Pasif	Garanti ve Kefaletlerin payı %	Faiz ve Döviz Haddi İşlemlerinin Payı %	Taahhütlerin Payı %
1991	7,8	15,6	25,6	18,5	61,7	5,2	33,1
1992	23,9	16,9	27,8	15,9	43,1	28,7	28,2
1993	43,1	18,2	28	22,4	49	30,4	20,6
1994	94,9	20,9	27,4	22,5	44,6	44,1	11,3
1995	120,2	18,1	26,2	15	31,8	48,3	19,9
1996	202,3	14,4	20,3	8,4	19,5	68,8	11,7
1997	501,7	16,5	25,2	12,8	18	61,6	20,4
1998	686,5	17,7	28,1	12,5	33,2	49,3	17,5
1999	1.824,50	17,7	28,4	9	24,1	48	27,9
2000	2.452,00	17,4	30,4	9,3	30,3	61,3	8,4

*Trilyon TL

Tablo 21. Bilanço Dışı İşlemlerin Hacmi İle Likidite İlişkisi

Banka Türü	Likit Aktif/Tpl.Aktif		Lkt.Akf./Mvd+Mvd.Dş.Ky.		YP Lkt.Aktif/YP Lkt.Pasif.	
	Kor. Kats.	Güven Aral.	Kor. Kats.	Güven Aral.	Kor. Kats.	Güven Aral.
KSTB	-0,896	0,01	-0917	0,01	-0716	0,05
ÖSTB	-0401	-	-0258	-	-0596	-
YSTB	0,605	-	0,381	-	-0,123	-
KYB	0,036	-	0,522	-	-0,641	0,05

Banka türleri itibari ile bilanço dışı işlemlerin hacmi ile likidite arasındaki ilişki tablo 21’de görülmektedir. Buna göre yabancı sermayeli ticari bankalar ile kalkınma ve yatırım bankalarının bilanço dışı işlemlerinin hacmi ile –yabancı para likitler hariç- diğer likidite oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Diğer taraftan kamu ve özel sermayeli ticari bankaların bilanço dışı işlemlerin hami ile likidite oranları arasında negatif yönlü bir ilişki görülmektedir.

6.SONUÇ

Bankaların bilanço dışı işlemleri kullanmalarındaki temel amaç faiz ve kur riskinden korunmaktır. Ancak bu temel amacın yanı sıra bankalar bu işlemleri bazı diğer finansal ihtiyaçlarını da karşılamak için kullanmaktadır.Bu finansal ihtiyaçlarını şöyle sayabiliriz : Karlılığın artırılması,maliyetleri azaltmak, vergiden kaçınmak, yeni fon kaynakları bulmak, müşteri taleplerini karşılamak, komisyon geliri elde etmek, rekabet edebilmek ve müşteri tatminine yönelik yeni ürünler yaratabilmektir .

Türk banka sistemi içerisinde yer alan bütün bankalar son on yılda bilanço dışı işlemleri çok fazla kullanmışlardır. Bilanço dışı işlemler içerisinde faiz ve döviz işlemleri ile repo- ters repo işlemlerinin payının giderek arttığı, buna karşılık gayri nakdi kredi niteliğinde olan garanti ve kefaletlerin payının düştüğü görülmektedir. Faiz ve döviz işlemleri ile repo-ters repo işlemlerinin çok hızlı artmasının nedeni ise bu işlemlerin bireysel ve kurumsal yatırım aracı olarak görmeleri ve bankaların müşteri taleplerini karşılamak istemeleridir.

Bilanço dışı işlemlerin hacmi açısından özel sermayeli bankalar ilk sırada yer alırken yabancı sermayeli bankalar ikinci, kamu sermayeli

banklar üçüncü , kalkınma ve yatırım bankaları ise dördüncü sırayı almıştır. Artış hızı olarak yabancı sermayeli bankalar birinci sırayı alırken, özel sermayeli bankalar ikinci, kamu sermayeli bankalar üçüncü, kalkınma ve yatırım bankaları dördüncü sırayı almışlardır.

Bilanço dışı işlemlerin hacmi ile karlılıkları arasındaki ilişki kalkınma ve yatırım bankalarında pozitif yönlü iken diğer bankalarda negatiftir.

Bilanço dışı işlemlerin hacmi arasındaki sermaye yeterlilikleri arasındaki ilişki kamu ve yabancı sermayeli ticari bankalarda negatif yönlü iken, özel sermayeli ticari bankalar ile kalkınma ve yatırım bankalarında pozitifdir.

Bilanço dışı işlemlerin hacmi artarken kalkınma ve yatırım bankalarının aktif kalitesi iyileşirken, diğer bankaların aktif kalitesi kötüye gitmiştir.

Kamu ve özel sermayeli ticari bankaların bilanço dışı işlemleri artarken likiditesi zayıflarken, yabancı sermayeli ticari bankalar ile kalkınma ve yatırım bankalarının likiditesi güçlenmiştir.

KAYNAKLAR

ANGBAZO, Lazarus(1997), “Commercial Bank Net Interest Margins, Default Risk, Interest Rate Risk, and Off Balance Sheet Banking”, **Journal of Banking and Finance**, 21.

AYDIN, Aydan(2000), “Bilanço dışı işlemler”, **Bankacılar Dergisi**, sayı 34.

BABUŞÇI, Şenol(1991), **Toptancı Bankacılık ve Türkiye Uygulaması**, Türkiye Halk Bankası Eğitim Müdürlüğü Yayınları.

BANKALARIMIZ 2002, **Türkiye Bankalar Birliği**, Temmuz 2003.

CLARK, Jeffrey A. SIEMS, Thomas F.(1997), “Rethinking Bank Efficiency and Regulation: How Off Balance Sheet Activities Make a Difference” Federal Reserve Bank of Dallas, **Financial Industries Studies**, December.

EDWARDS, Franklin R. Mishkin Frederic S.(1995), “ The Decline of Traditional Banking: Implications for Financial Stability and Regulatory Policy”, Federal Reserve Board of New York, **Economic Policy Review**, July

JAGİTİNİ, Julapa, SAUNDERS Antony, UDELL, Gregory(1995), “ The Effect of Bank Capital Requirements on Bank Off Balance Sheet Financial Innovations” **Journal of Banking and Finance**,19.

PARLAKKAYA, Raif(2003), **Finansal Türev Ürünler ile Mali Risk Yönetimi ve Muhasebe Uygulamaları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

PAVEL, C. PHİLLİS, D.(1987), “ Why Commercial Banks Sell Loans : an Emprical Analysis”, **Federal Reserve Bank of Chicago: Economic Perspectives**, May7 June.

ULUDAĞ, İlhan, EKREN, Nazım(1993), **Avrupa Topluluğu VE Türk Bankacılık Sistemi: Karşılaştırma Analitik Bir Değerlendirme**, Türkiye Bankalar Birliği, Ankara.